

HÂREZM TÜRKÇESİYLE YAZILAN BİR KUR'AN TERCÜMESİ (MEŞHED-ĀSTĀN-İ QUDS-İ RAZAVİ NÜSHASI)

Mehdi REZAEİ*

Geliş Tarihi: Mayıs, 2016

Kabul Tarihi: Eylül, 2016

Öz

İslam dininin yaygınlaşmasıyla birlikte Kur'an da çeşitli dillere çevrilmeye başlamıştır. Türkler bu çevirileri ilk asırlarda genellikle satır-arası yöntemle yapmışlardır. Doğu Türkçesiyle yapılan bu tercüme, Türk dilinin tarihî gelişimini açıklamakta oldukça yararlı olmuştur. Bu eserler geniş sözcük hazinesi yanında gramatikal özellikleriyle de pek çok dilcinin dikkatini çekmiştir. Günümüze kadar, Doğu Türkçesiyle tercüme edilmiş birkaç nüsha bulunmuştur; ancak araştırmaların artmasıyla beraber yeni nüshaların bulunması da görülmektedir. Bunlardan biri de zengin Türkçe el yazmalarıyla tanınan Āstān-İ Quds-İ Razavî Kütüphanesinde tespit edilmiştir. 686 sayfayı içeren bu nüsha 1007 numarayla adı geçen kütüphanede kayıtlıdır. Bu çalışmada, söz konusu eseri tanıtmakla beraber dil özellikleri hakkında da bilgi verilecektir. Hârezm Türkçesiyle yazılan bu eserden birkaç sayfa seçip bu sayfalarda bulunan Türkçe materyaller çevriyazı ile gösterilecektir.

Anahtar Sözcükler: Kur'an Çevirisi, Satır-Arası Kur'an Çevirisi, Hârezm Türkçesi.

THE HOLY QURAN'S TRANSLATION INTO KHWARIZMI TURKISH (I.E. ASTAN QODS RAZAVI OF MASHHAD'S VERSION)

Abstract

With the spread of Islam, the Quran was translated into various languages as well. Turks of the old centuries mostly translated the texts with interlinear methods and strategies. The translations, carried out with Eastern Turkish have been especially influential in exploration of Turkish language historical trend. Besides a vast vocabulary treasure, the grammatical structure of the versions has been under the focus of linguists. To date, many versions translated into Eastern Turkish have been found. However, with a surge in research activities we can see that new versions exist. One of the versions has been found in the library of Astan Qods Razavi where Turkish versions have existed. The aforementioned version with 686 pages is held in Mashhad's library registered by No. 1007. In the paper we give information about its linguistic features as well as introducing the artwork. A few pages of the version translated into Khwarizmi Turkish are selected. The Turkish language section of the pages is illustrated as a transcription.

Keywords: Quran translation, Interlinear translation of the Quran, Khwarizmi Turkish.

* Yrd. Doç. Dr.; Allame Tabataba'i Üniversitesi- Fars Edebiyatı ve Yabancı Diller Fakültesi- Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü- Tahran- İran, rizai_m613@yahoo.com.

Giriş

Türkler Müslüman olduktan sonra kabul ettikleri dinin kutsal kitabını anlamaya çalışmışlardır. Bu bağlamda yaptıkları işlerden biri Kur'an kitabını Türkçeye çevirmek olmuştur. Bu iş ilk başta Arapça sözcüklerin teker teker karşılığını bulmak ve bunları Arapça sözcüklerin altında yazmakla gerçekleşmiştir. Günümüzde söz konusu yöntem satır-arası (veya satır-altı) Kur'an tercümesi diye tanımlanmaktadır. Türklerin ne zaman Kur'an çevirisine başladıkları tam olarak bilinmemektedir; ancak ilk çevirilerin Karahanlılar döneminde yapıldığı bilinmektedir. Bugüne kadar bulunan ilk Kur'an tercümeleeri Karahanlı Türkçesinin özelliklerini göstermektedir.

Satır-arası yöntem ile yazılmış Kur'an tercümeleeri dil bilgisi ve geniş sözcük hazinesi bakımından son derece önemlidir. Türkçenin tarihi dönemlerine ışık tutabilecek nitelikte olan bu eserler son zamanlarda pek çok bilim insanının dikkatini çekmiştir. Günümüze kadar yapılan araştırmalar sonucunda Doğu Türkçesiyle yazılan Kur'an tercümeleeri aşağıda verilen liste şeklindedir. Ancak gelecekte yeni tercümeleeri ortaya çıkmasıyla birlikte bu listeye yenileri de eklenebilir. Bugüne kadar çeşitli bilim insanları tarafından tanıtılan söz konusu eserler şunlardır:

1. Rylands Nüshası: Manchester şehrinin Rylands Kitaplığında bulunduğu için Rylands nüshası olarak bilinmektedir. Bu eserde ayetlerin Türkçe çevirisinin yanı sıra Farsça çevirisi de verilmiştir. Eser üzerinde en önemli çalışmalar Janos Eckman¹ ve Aysu Ata² tarafından yapılmıştır.

2. Süleymaniye Nüshası (Hârezm Sahası): İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır. Hârezm Türkçesiyle tercüme edilen bu eser 583 varaktan oluşmaktadır. Eser üzerinde yapılan en önemli çalışma Gülden Sağol'a aittir.³

3. Süleymaniye Nüshası (Karışık Dilli Tercüme): Doğu Türkçesinin yanı sıra Batı Türkçesinin de özelliklerini gösteren bu nüsha 222 varaktan oluşmaktadır. Bu nüsha üzerinde beş yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bu çalışmalar Osman Toker⁴, Ayşe Uyansoy Hillhouse⁵, Cengiz Müfettişoğlu⁶, Recep Yılmaz⁷ ve Aslı Uygun⁸ tarafından yapılmıştır.

¹ECKMANN, J. (1976). *Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation*. Budapest: Akademia Kiado.

²ATA, A. (2004). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi, Karahanlı Türkçesi (Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

³SAĞOL, G. (1999). *An Inter-Linear Translation of The Qur'an into Khwarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile*. Harvard: Harvard University.

⁴TOKER, O. (2000). *Karışık Dilli Kur'an Tercümesi (Varak no: 109b-144a)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁵UYANSOY HILLHOUSE, A. (2006). *Karışık Dilli Kur'an Çevirisi (1a-37a)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁶MÜFETTİŞOĞLU, C. (2006). *Karışık Dilli Bir Kur'an Çeviri Yazmanın 037a-072a Yaprakları Üzerinde Dil İncelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

4. TİEM Nüshası: İstanbul'da Türk İslam Eserleri Müzesinde bulunmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli olan bu eser Kur'an tercümelerinin en eskisi olarak kabul edilmektedir. Eser üzerinde iki çalışma yapılmıştır; bunlardan biri Abdullah Kök⁹ ve diğeri Suat Ünlü'ye aittir.¹⁰

5. Anonim Tefsir: Rusya'nın Peterburg şehrindeki Asya Halkları Enstitüsü Kitaplığındadır. Eseri bilim dünyasına ilk tanıtan Zeki Velidi Togan olmuştur. Eser üzerinde yapılan ilk çalışma A. K. Borovkov'a aittir.¹¹ Halil İbrahim Usta ve Ebülfez Amanoğlu, Borovkov çalışmasını yeniden düzenleyip Türkiye Türkçesine çevirmişlerdir.¹² Ayrıca Halil İbrahim Usta 1989'da eser üzerinde yüksek lisans tezi yapmıştır.¹³

6. Özbekistan Nüshası: Özbekistan İlimler Akademisi Ebū Reyhan el Bīrūni adlı Şarkşinaslık Enstitüsünde bulunmaktadır. Toplam beş sureyi içeren bu nüsha 273 varaktan oluşmaktadır. Bu eserde, satır arası tercüme Türkçe ve Farsça olarak verilmiştir. Eser üzerinde yapılan en önemli çalışma Emek Üşenmez'e aittir.¹⁴

7. Meşhed Nüshası (I): İran'ın Meşhed şehrinde, Āstān-i Quds-i Razavī Kütüphanesinde bulunmaktadır. 645 varaktan oluşan bu tercüme hem satır arası hem de tefsir usulüyle yazılmıştır. Bu nefis nüsha üzerinde şimdiye kadar kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Yaşar Şimşek ve Osman Fikri Sertkaya eseri detaylı bilgilerle bilim dünyasına tanıtmışlardır.¹⁵

Meşhed Nüshası (II)

Yukarıda sıralanan nüshaların yanı sıra bir de bizim tespit ettiğimiz başka bir nüsha bulunmaktadır. Nüsha üzerinde şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu yazıda nüshanın genel özelliklerinin yanı sıra dili hakkında da genel bilgiler verilecektir.

⁷YILMAZ, R. (2007). *Karışık Dilli Kur'an Tercümesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁸UYGUN, A. (2007). *Karışık Dilli Bir Kur'an Çeviri Yazmanın 114b-183a Yaprakları Üzerinde Dil İncelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁹KÖK, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, Giriş-Metin-İnceleme-Dizin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁰ÜNLÜ, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, Giriş-Metin-İnceleme-Dizin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹¹BOROVKOV, A. K. (1963). *Leksika sredneaziatskogo tefsira XII-XIII vv.* Moskva.

¹²USTA, H.İ. ve AMANOĞLU, E. (2002). A. K. Borovkov - Orta Asyada Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

¹³USTA, H.İ. (1989). *XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesi İle Yazılmış Anonim Kur'an Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁴ÜŞENMEZ, E. (2010). *Eski Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁵ŞİMŞEK, Y. ve SERTKAYA, O. F. (2015). Horezm Türkçesi İle Yapılan Kur'an Tercümelerinden Meşhed Nüshası Üzerine İlk Bilgiler I, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 4/4, 1382-1412.

Nüshanın Genel Özellikleri:

Meşhed'in Āstān-i Quds-i Razavî Kütüphanesinde bulunan bu tercüme toplam 686 sayfadan oluşmaktadır. 1007 numarayla kayıtlı olan bu eserin her sayfasında 11 satır bulunmaktadır. Her surenin başında kırmızı mürekkep ile surenin adı, nerede nazil olduğu ve kaç ayetten oluştuğu kaydedilmiştir. Ayetler numara ile değil, kırmızı bir işaretle () birbirinden ayrılmıştır. Tecvit kuralları ile ilgili (örneğin ayetlerin üst kısmında yazılan "ط", "لا" ve "ج" gibi harfler) hususlar da kırmızı mürekkep ile belirtilmiştir. Fatiha suresinin Farsça tercümesi dışında diğer surelerin tercümesi Hârezm Türkçesiyle yapılmıştır. Kur'an'ın son 13 suresi eserde bulunmamaktadır. Nüsha Karia suresinin 5. ayetine kadar yazılmıştır. Son sayfalarda yer alan birkaç surenin tercümesi mevcut değildir. Bu surelerin yazılış biçimine baktığımızda bunların daha sonradan başka bir müstensih tarafından ilave edilmesi anlaşılmaktadır. Söz konusu sureler şunlardır: Leyl suresinin sekizinci ayetinden son ayetine kadar, Duha suresi, İnşirah suresi, Tin suresi, Alak suresinin ilk dört ayeti, Zilzal suresinin üçüncü ayetinden son ayetine kadar, Adiyat suresi ve Karia suresinin ilk beş ayeti.

Mütercim ve eserin istinsah tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin ilk sayfasında çeşitli hicrî tarihler (1270/1276/1296/1343/1394) ve değişik mühürler bulunmaktadır, bu da herhalde nüshanın elden ele dolaştığını göstermektedir.

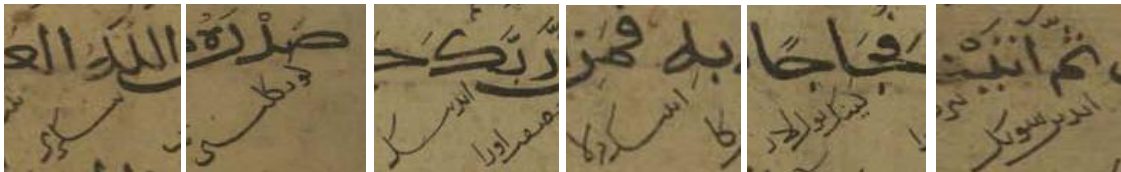
Reyhan yazı türüyle yazılan bu nüshanın en önemli özelliklerinden biri Türkçe kelimelerin pek çok durumda noktasız olarak yazılmasıdır. Bu da okuma işini kimi yerlerde zorlaştırmaktadır.

Nüshanın Dili

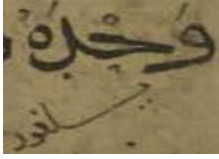
Elimizde bulunan Kur'an tercümesi Hârezm Türkçesinin özelliklerini göstermektedir. Böyle hacimli bir eserin bütün dil özelliklerini tek bir makaleye sığdırmak mümkün değildir. Biz burada nüshanın en önemli dil özelliklerini kısa bir şekilde anlatmaya çalışacağız.

Ses Bilgisi

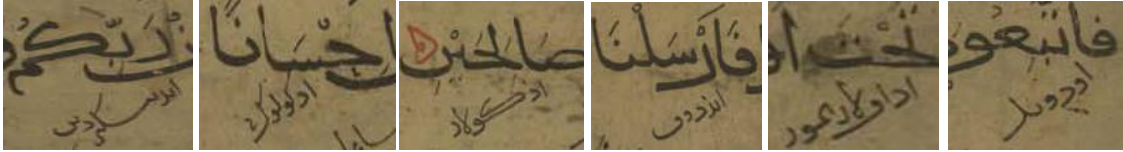
1. Türkçenin tarihi dönemlerinde görülen /η/ sesi eserde (نک) şeklinde yazılmaktadır: *tanrı* "Tanrı", *könlüni* "gönlünü", *iđiñ* "rabbin", *anıñ* "onun", *kiñ* "geniş", *andıñ soñ* "ondan sonra".

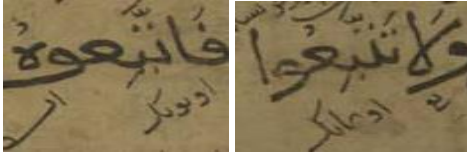
Nadir durumlarda $\eta > g$ değişimini görmek mümkündür: *yalğuz* "yalnız".

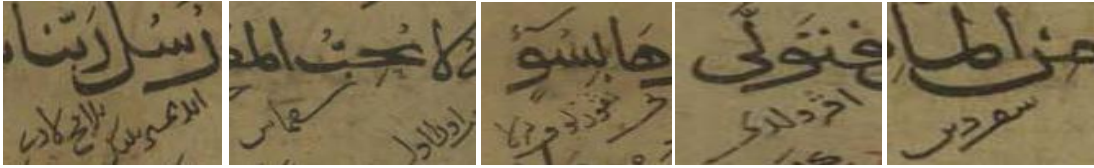
2. Eski Türkçede bulunan /d/ sesi /ḍ/ (د) şeklinde kaydedilmiştir. Nüshanın özelliği gereğiyle kimi durumlarda bu harfin noktasız biçimi de görölmektedir: *iḍiniz* "rabbiniz", *eḍgölük* "iyilik", *eḍgüler* "iyiler", *ıḍduḡ* "gönderdik", *aḍaḡlarımız* "ayaklarımız", *uḍuḡ* "uyun".

Eserde $d > y$ değişimini gösteren örnekler de bulunmaktadır: *uyuḡ* "uyun", *uymaḡ* "uymayın".

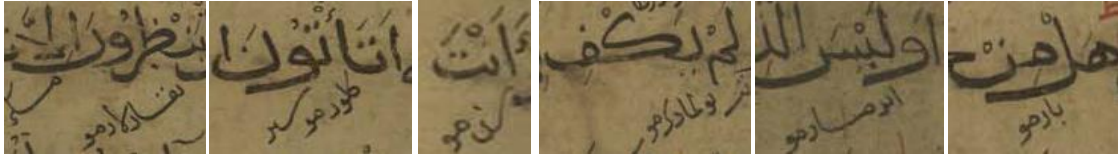
3. Eski Türkçede bulunan kelime içi /b/ sesi nüshada üç noktalı /f/ (ف) ile gösterilmiştir. Nüshanın özelliği gereğiyle birçok durumda söz konusu harf noktasız olarak kaydedilmiştir: *yalawaḡları* "peygamberleri", *sewmes* "sevmez", *yawuzluḡ* "kötülük", *ewrüldi* "döndü", *suwdın* "sudan".

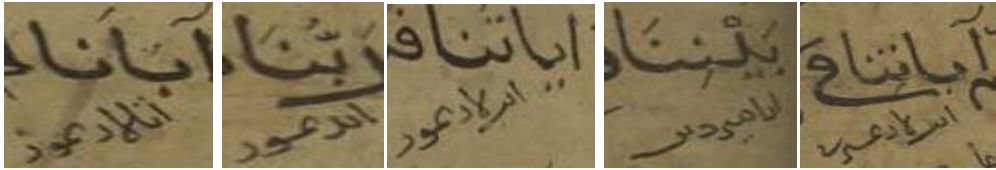
Ancak /w/ (ف) ile yazılan sözcüklerin bazen v'li (و) biçimi de görölmektedir: *yalawaḡ* "peygamber".

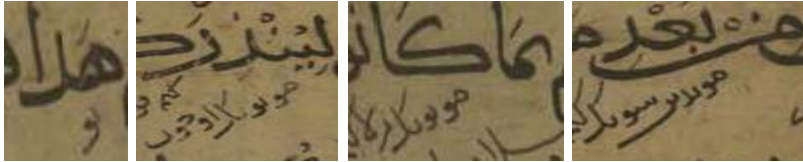
4. Eserde soru eki hep yuvarlak biçimdedir: *baḡarlar mu* "bakarlar mı", *kelür mü siz* "gelir misiniz", *sen mü* "sen mi", *bolmadı mu* "olmadı mı", *irmez mü* "değil mi", *bar mu* "var mı".

5. Çokluk birinci şahıs iyelik eki düz ünlülü isimlere eklendiği zaman da genellikle yuvarlak şekliyle yazılmıştır; ancak kimi örneklerde düz biçimi de tespit edilmiştir: *atalarımız* "atalarımız", *iğimüz* "rabbimiz", *āyetlerimiz* "ayetlerimiz", *aramızdın* "aramızdan", *āyetlerimizni* "ayetlerimizi".

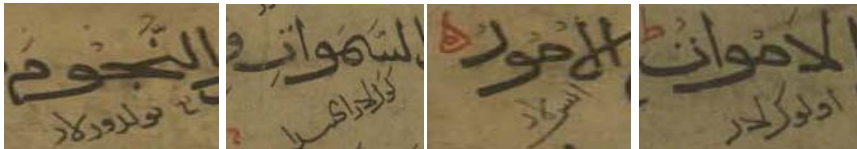

6. *bu* işaret zamiri çekim ekleriyle geldiğinde *mu* şeklinde yazılmaktadır: *munuñ üçün* "bunun için", *munuñ birle* "bununla", *mundın soñ* "bundan sonra".

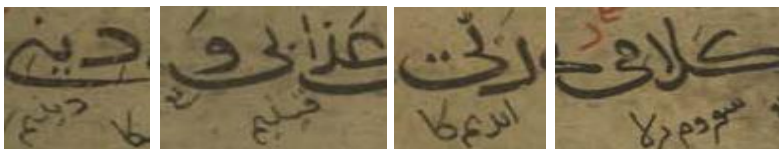
Şekil Bilgisi

Çokluk Eki: Türkçenin tarihi dönemlerinde olduğu gibi çokluk eki +*IAr* şeklindedir: *yıldızlar* "yıldızlar", *kökler* "gökler", *işler* "işler", *ölügler* "ölüler".

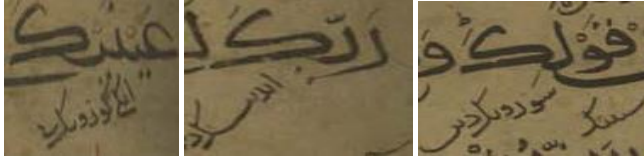

İyelik Ekleri

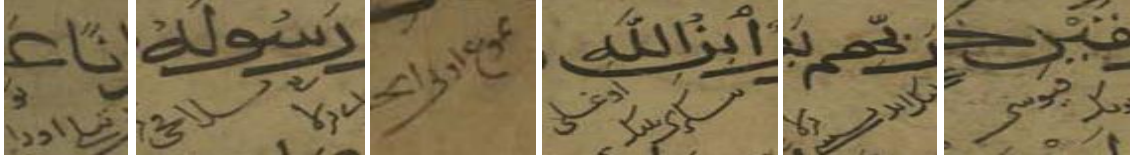
Eserde T.1.Ş.İ.E. +*m* / +*Im* / +*Um* şeklindedir: *dānim* "dinim", *kınım* "cezam", *iğim* "rabbim", *sözüm* "sözüm".

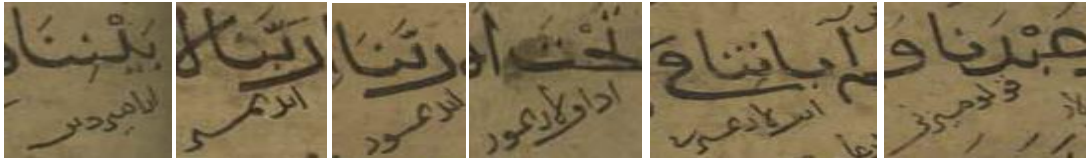
T.2.Ş.İ.E. +*η* / +*Iη* / +*Uη* olarak görülmektedir: *közün* "gözün", *için* "rabbim", *sözün* "sözün".

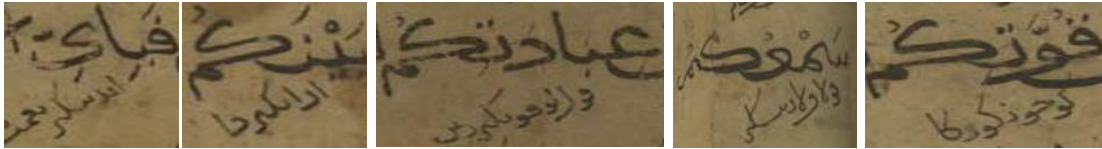
T.3.Ş.İ.E. ünsüz ile biten isimlere +I ve ünlü ile biten isimlere +sI şeklinde eklenmektedir: *tili* "dili", *yalawacı* "peygamberi", *otı* "ateşi", *oğlu* "oğlu", *iğisi* "rabbi", *kaşısı* "hangisi".

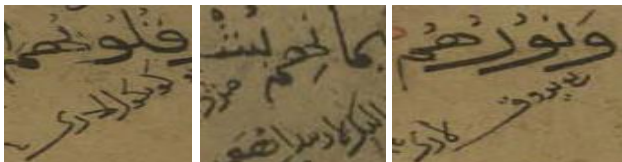
Eserde Ç.1.Ş.İ.E. +mIz / +mUz / +ImIz / +ImUz / +UmIz şeklindedir. Aynı sözcüğe ekin hem düz hem de yuvarlak biçiminin eklendiği görülmektedir: *aramız* "aramız", *iğimiz* "rabbimiz", *iğimiz* "rabbimiz", *ağağlarımız* "ayaklarımız", *āyetlerimiz* "āyetlerimiz", *kulumuz* "kulumuz".

Ç.2.Ş.İ.E. +ηIz / +ηUz / +IηIz / +UnIz / +UηUz biçimlerinde görülmektedir: *iğiniz* "rabbiniz", *arañız* "aranız", *kulluñız* "kulluğunuz", *kulađlarıñız* "kulaklarınız", *küçüñüz* "gücünüz".

Ç.3.Ş.İ.E. +lArI şeklindedir: *köñülleri* "gönülleri", *eligleri* "elleri", *yaruğları* "ışıkları".

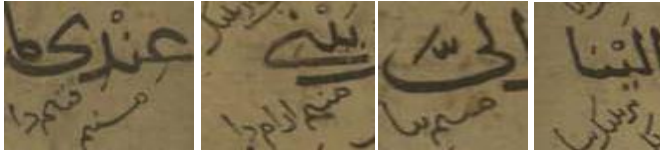
Hâl Ekleri

İlgi Hâli Eki: Ünlü veya ünsüz ile biten sözcüklere ilgi eki +nIη / +nUη biçiminde eklenmektedir. +nUη eki yuvarlak ünlülerin yanı sıra dudak ünsüzlerinden sonra da

gelmektedir: 'alemleriniñ "alemlerin", tañrıniñ "Tanrı'nın", otuñ "ateşin", 'azabnuñ "azabın", kitabnuñ "kitabın".

Birinci tekil şahıs zamiriyle kullanılan ilgi eki +im şeklindedir; ancak birinci çoğul şahıs zamiri ile gelen ilgi eki +niñ biçimindedir: *menim kıatımda* "benim yanımda", *menim aramda* "benim aramda", *menim tapa* "bana doğru", *bizniñ tapa* "bize doğru".

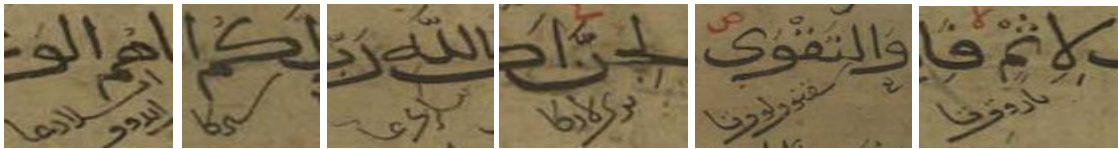
Çıkma Hâli Eki: Çıkma hâli eki hep +dIn biçimindedir: *tağlardın* "dağlardan", *köküdn* "gökten", *koylardın* "koyunlardan", *tañrıdn* "Tanrı'dan", *balçıkıdn* "balçıktan", *yerdin* "yerden".

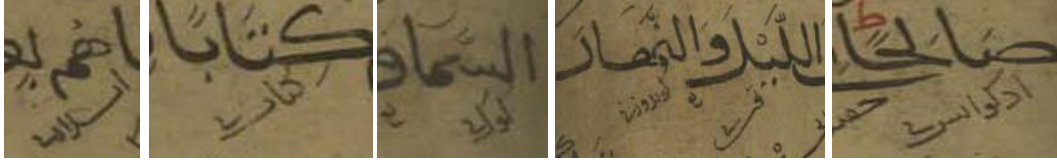
Bulunma Hâli Eki: Eserde bulunma hâli eki sürekli +dA biçiminde kullanılmıştır: *yerde* "yerde", *aralarında* "aralarında", *tünlerde* "gecelerde", *yawuķında* "yakınında", *içinde* "içinde", *açlıkda* "açlıkta".

Yönelme Hâli Eki: Yönelme hâli eki +ge/+ga/+ka şeklindedir: *anlarğa* "onlara", *sizge* "size", *tañrığa* "Tanrı'ya", *yerge* "yere", *perîlerge* "cinlere", *saķınıķlıkķa* "takvaya", *yazuķķa* "günaha".

Yükleme Hâli Eki: Yükleme hâli eki eserde +nI biçimindedir: *anlarını* "onları", *kitabını* "kitabı", *kökni* "göğü", *tünni taķı kündüzni* "geceyi ve gündüzü", *edģü işni* "iyi işi".

Teklik üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra söz konusu ek +n şeklinde gelmektedir: *tanrı'nın kitabın* "Tanrı'nın kitabını", *cüftin* "eşini, çiftini", *iğiğizniğ āyetlerin* "rabbinizin ayetlerini".

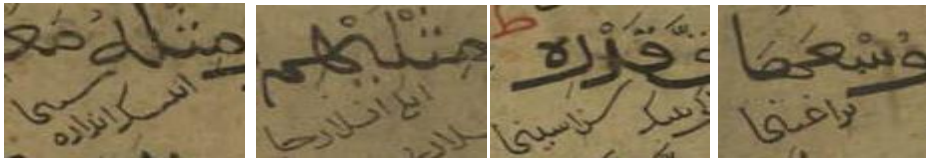
Ancak bazen teklik üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra +nI biçimini görmek de mümkündür: *iğisini* "rabbinin", *īmanını* "imanını", va *'desini* "ahdini".

Vasıta Hâli: Eserde vasıta hâli genellikle *birle* edatı ile yapılmaktadır: *namaz birle* "namaz ile", *kın birle* "ceza ile", *kitab birle* "kitap ile", *tüzlük birle* "düzlük (hak) ile", *küç birle* "zulüm ile". Ancak nadiren +lA eki ile de yapılmaktadır: *tünle* "geceyle".

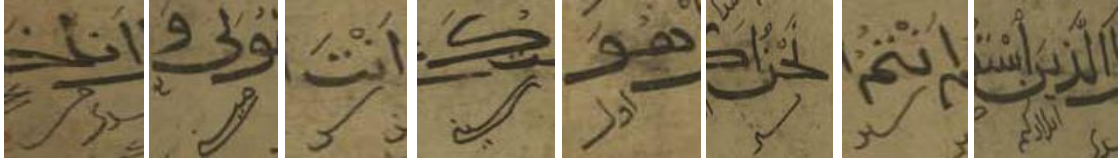

Eşitlik Hâli Eki: Eşitlik hâli +çA eki ile yapılmaktadır: *anığ endāzesinç* "onun kadar", *anlarça* "onlar kadar", *sezāsınç* "lâyığınca", *yarağınç* "imkânı kadar".

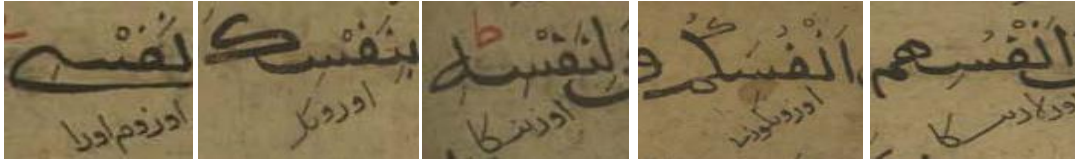

Zamirler

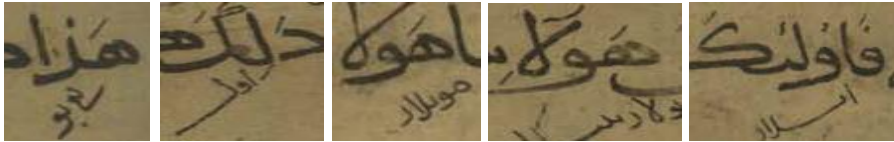
Şahıs Zamirleri: Eserde teklik ve çokluk şahısları karşılayan zamirler şunlardır: *men* (*min*) "ben", *sen* (*sin*) "sen", *ol* "o", *biz* "biz", *siz* "siz", *anlar* "onlar".

Dönüştülük Zamiri: Eserde dönüştülük zamiri için öz sözcüğü kullanılmıştır: *özüm* "kendim", *özün* "kendin", *özünge* "kendisine", *özünüzü* "kendinizi", *özleringe* "kendilerine".

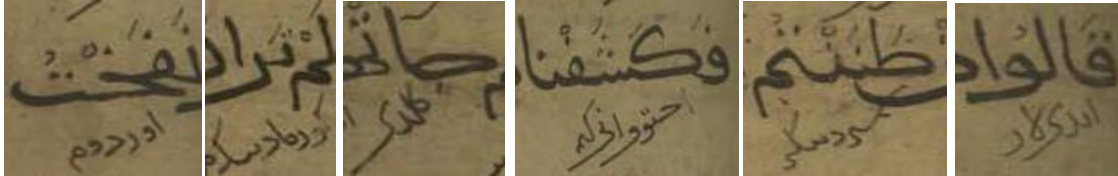

İşaret Zamirleri: İşaret zamiri olarak şu sözcükler kullanılmıştır: *bu* "bu", *ol* "o", *munlar* "bunlar", *bular* "bunlar", *anlar* "onlar".

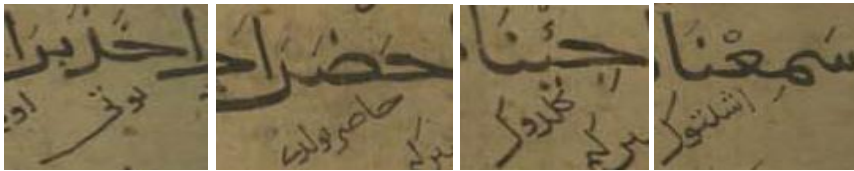

Fiiller

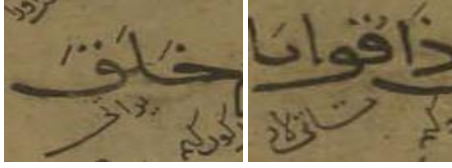
Görülen Geçmiş Zaman: Görülen geçmiş zaman eki *-di/-du/-ti/-tu* biçimindedir. T.1.Ş.: *urdum* "vurdum"; T.2.Ş.: *körmediñ* "görmedin"; T.3.Ş.: *keldi* "geldi"; Ç.1.Ş.: *açtuğ* "açtık"; Ç.2.Ş.: *sizdiñiz* "şüphe ettiniz"; Ç.3.Ş.: *aydılar* "dediler".

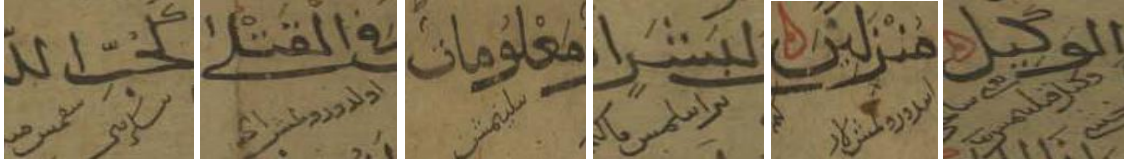
T.3.Ş. için sadece düz biçim kullanılırken Ç.3.Ş. için sadece yuvarlak şekil kullanılmaktadır: *tuttu* "tuttu", *hāzır boldı* "hazırlandı", *keldük* "geldik", *eşittük* "işittik".

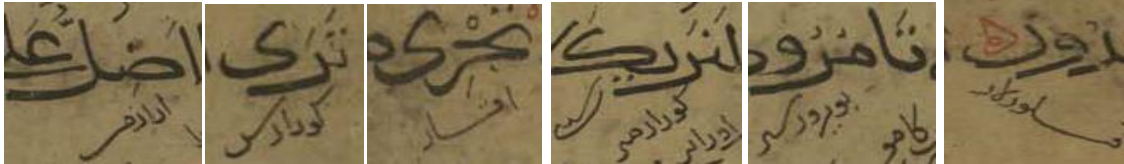
/t/ ile biten fiillere görülen geçmiş zaman eki eklendiğinde sadece bir /t/ yazılmaktadır: *yarattı* "yarattı", *tattılar* "tattılar".

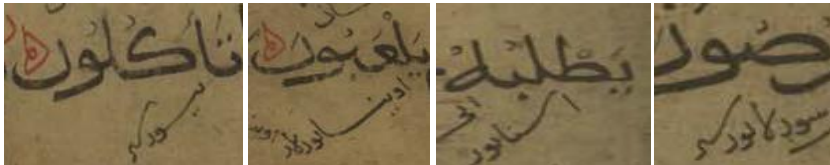
Öğrenilen Geçmiş Zaman: Eserde öğrenilen geçmiş zaman *-miş* eki ile yapılmaktadır. Sadece üçüncü şahıslar için örnek tespit edilmiştir: *sewmiş* "sevmiş", *öldürülmüş* "öldürülmüş", *bilinmiş* "bilinmiş", *yaratılmış* "yaratılmış", *indürülmüşler* "indirilmişler", *kılınmış* "kılınmış".

Geniş Zaman: Geniş zaman eki *-r, -Ar, -(y)Ur* şeklindedir. T.1.Ş.: *azar men* "doğru yoldan ayrılıyorum"; T.2.Ş.: *körer sen* "görürsün"; T.3.Ş.: *akar* "akar"; Ç.1.Ş.: *köremiz* "görürüz"; Ç.2.Ş.: *buyrur siz* "buyurursunuz"; Ç.3.Ş.: *kılurlar* "kılarlar".

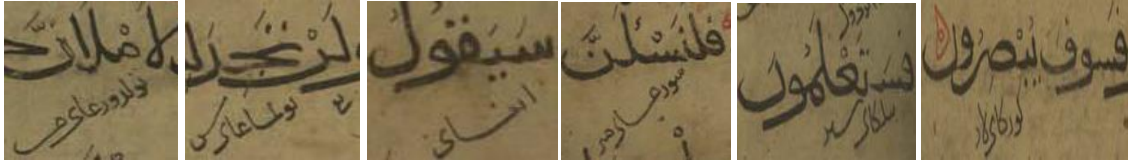
Ünlü ile biten fiillere geniş zaman eki *-yUr* biçiminde eklenmektedir: *iyür siz* "yersiniz", *oynayurlar* "oynarlar", *isteyür* "ister", *sözleyür siz* "söylersiniz".

Geniş Zamanın Olumsuzu: Geniş zamanın olumsuzu için *-maz* ile *-mas* ekleri kullanılmaktadır: *tilemez men* "dilemem", *sorulmas* "sorulmaz", *bilmesler* "bilmezler", *eşitmez* "işitmez", *eşitmes* "işitmez".

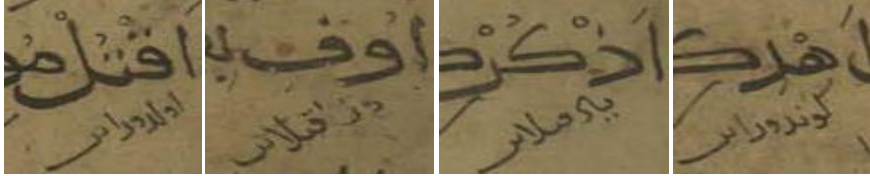

Gelecek Zaman: Gelecek zaman için kullanılan ek *-ğay / -gey'*dir. T.1.Ş.: *toldurğay men* "dolduracağım"; T.2.Ş.: *bolmağay sen* "olmayacaksın"; T.3.Ş.: *ayğay* "söyleyecek"; Ç.1.Ş.: *sorğaymiz* "soracağız"; Ç.2.Ş.: *bilgey siz* "bileceksiniz"; Ç.3.Ş.: *körgeyler* "görecekler".

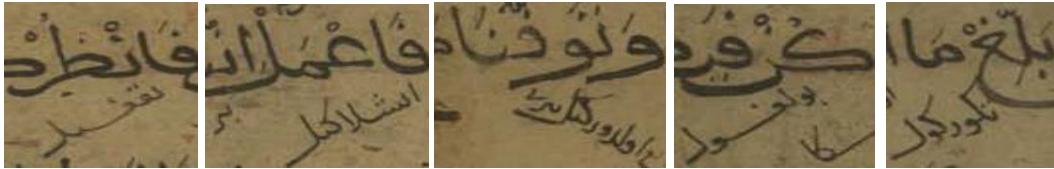

Emir Kipi: Emir kipi için kullanılan ekler şahıstan şahsa farklılık göstermektedir.

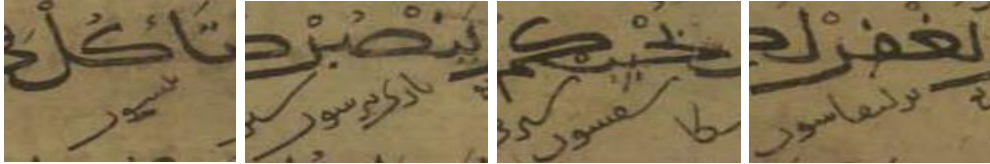
T.1.Ş. için -AyIn eki kullanılmaktadır: *öldüreyin* "öldüreyim", *kılayın* "kılayım", *yād kılayın* "hatırlayayım", *köndüreyin* "doğru yolu göstereyim".

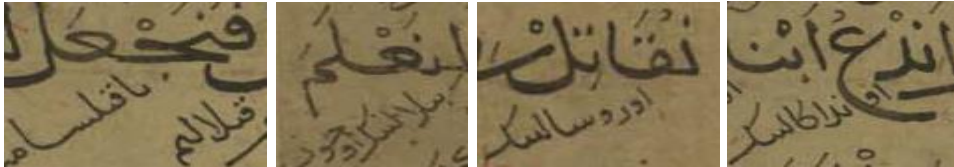
T.2.Ş. için kullanılan ek -gil/-gül/-ğıl/-ğul biçimindedir: *bağğıl* "bak", *işlegil* "yap", *öldürgil* "öldür", *bolğul* "ol", *teğürgül* "ulaştır".

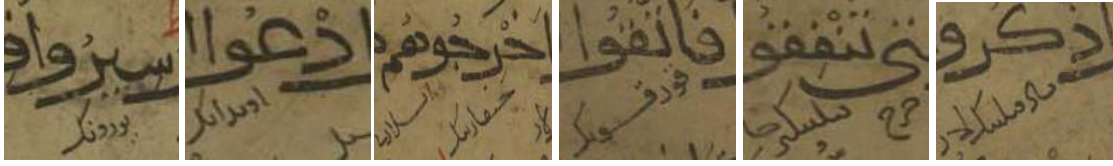
Emir eki T.3.Ş. için -sUn şeklindedir: *yisün* "yesin", *yārī birsün* "yardım etsin", *sewsün* "sevsin", *yarlıkasun* "affetsin".

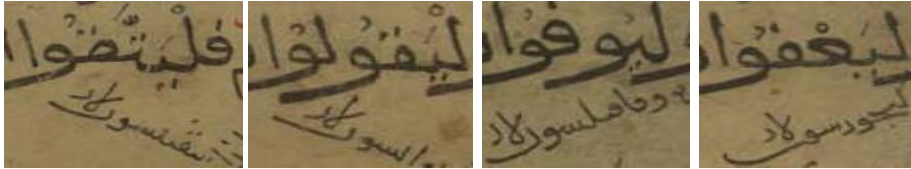
Ç.1.Ş. emir eki -Allm, -Alln, -geliñ biçimindedir: *kılalım* "kılalım", *bileliñ* "bilelim", *uruşalıñ* "savaşalım", *ündegeliñ* "çağıralım".

Ç.2.Ş. için -ñ, -In, -Un, -InIz, -UnUz, -InIAr ekleri kullanılmaktadır: *yürün* "yürüyün", *ünden* "davet edin", *çıkarın* "çıkarın", *korkun* "korkun", *harc kılınız* "(malınızdan) bağışlayınız", *yād kılınlar* "hatırlayınız".

Ç.3.Ş. emir eki *-sUnlAr* şeklindedir: *sakınsunlar* "sakınsınlar", *aysunlar* "desinler", *kılsunlar* "kılınsınlar", *keçürsünler* "affetsinler".

Şart Kipi: Eserde şart kipi *-sA* ekiyle yapılmaktadır. T.1.Ş.: *bolsam* "olsam"; T.2.Ş.: *sorsañ* "sorsan"; T.3.Ş.: *tilese* "dilese"; Ç.1.Ş.: *kaşıtsamiz* "dönsek"; Ç.2.Ş.: *çıkarsaşız* "çıkarsanız"; Ç.3.Ş.: *bakşalar* "baksalar".

Sonuç

Āstān-i Quds-i Razavī Kütüphanesinde bulunan 1007 numaralı Kur'an tercümesi dilsel bakımdan Hâzerm Türkçesinin özelliklerini göstermektedir. Bu durum, eserde kullanılan dil malzemelerini ses ve şekil bilgisi bakımlardan incelemekle tespit edilmiştir. Eserde, görülen geçmiş zamanın çokluk birinci şahsı Karahanlı Türkçesinde olduğu gibi *-dlmIz* ile değil *-dük*, *-duk* (*indürdük*, *ıdmaduk*) ile yapılmaktadır. Şart kipi iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmektedir (*bolsam*, *sorsañ*). Ayrıca Hâzerm Türkçesiyle yazılmış eserlerde olduğu gibi bazı sözcüklerin hem eski hem de değişime uğramış şekilleri tek bir metinde yer almaktadır; örneğin *ud-* fiilinin yanı sıra *uy-* biçimini de görmek mümkündür veya bir sayfada *yalavaç* yazılırken diğer sayfada *yalavaç* şekli yazılmaktadır. Eklerde de aynı durum söz konusudur; mesela *iğimiz* sözcüğünün yanı sıra *iğimiz* biçimini de görebiliriz veya *eşıtmez* ile *eşıtmes* aynı metinde yer almaktadır.

Eserden Örnek Metinler

Bakara Suresi (30-35 ayetleri)

... haqıkat üze men kılğanmen yerde halıfe aydılar kılur mu sen anıñ içinde ol kimerseni kim fesād kılur anıñ içinde taqı töker kanlarını taqı biz arıqlarmız seniñ ögmekini birle taqı arıqlayurmız sini aydı haqıkat üze men bilür men ol nirseni kim bilmez siz (30). taqı öğretti ādemğa atları kamuğunu andın soñ ‘arza kıldı ferıştelerge taqı aydı haber birini maña munlarını atları birle eger irdiñiz irse rast ayğanlar (31). aydılar arıqlıq saña hıç bilig yok bizge meger ol kim öğretini bizge haqıkat üze sen sen bilgen üstüvār işlig (32). aydı ey ādem haber birgil anlarğa atları birle neteg kim haber birdi atları birle aydı aymadım mu sizge haqıkat üze men bilür men köklerniñ örtüklügin taqı yerniñ örtüklügin taqı bilür men anı kim āşkārā kılur siz taqı anı kim örter irdiñiz (33). taqı ol vaktin kim ayduq ferıştelerge secde kılın ādemğa secde kıldılar meger iblis unamadı taqı uluğsındı taqı irdi kāfirlerdin (34). taqı ayduq ey ādem [...]kılğıl sen taqı cüftün uçmağda taqı yini andın kayda kim tileseñiz [...] yığaçğa bolğay siz küç kılğanlardın (35).

Āl-i ‘İmran Suresi (127-134 ayetleri)

kesmek için bir ögürni anlardın kim küfr ketürdiler yā har¹⁶ kılın anlarını ewrülseler nevmidler (127). yok saña işdin nirse yā kayıtsa yā tevbesin kabul kılın anlar üze yā kınasa anlarını haqıkat üze anlarını küç kılğanlar (128). taqı tañrığa ni kim kökler içinde taqı ni kim yerde turur yarlıkayur kim ni tilese taqı kınayur kimni tilese taqı tañrı yarlıkağan rahmet kılğan (129). ey anlar kim bittiler yimeni ribāni kat kat kat kılınmış taqı saqınıñ tañrıdın bolğay kim siz kurtulğay siz (130). taqı saqınıñ ol otdın kim anuq kılındı kāfilerğa (131). taqı boyun süñ tañrığa taqı yalawaçğa bolğay kim siz rahmet kılınğay siz (132). taqı iwün yarlıkamaq tapa idiñizdin taqı uçmağda anıñ ini kökler taqı yer anuq kılındı saqınğanlarğa (133). anlar kim harc kılurlar kiñlikde taqı darlıkda taqı yutğanlarğa öfkeni taqı ‘afv kılğanlarğa kişilerdin taqı tañrı sewer körklüklük kılğanlarını (134).

Nisa Suresi (37-43 ayetleri)

... sewmez ol kimerseni kim boldı mütekebbir kıvanğan (36). anlar kim bahillik kılurlar taqı buyururlar kişilerge bahillik birle taqı örterler anı kim birdi anlarğa fazlındın taqı anuq kılduq kāfirle[r]ğa kın har kılğan (37). taqı anlar kim harc kılurlar mallarını halkların körmek için taqı bitmezler tañrığa taqı ol cihanğa taqı kim bolsa iblis aña koldaş neme yawuz koldaş (38). taqı ne turur ol anlar üze eger bitseler tañrığa taqı ol cihanğa taqı harc kılın ol nirsedin

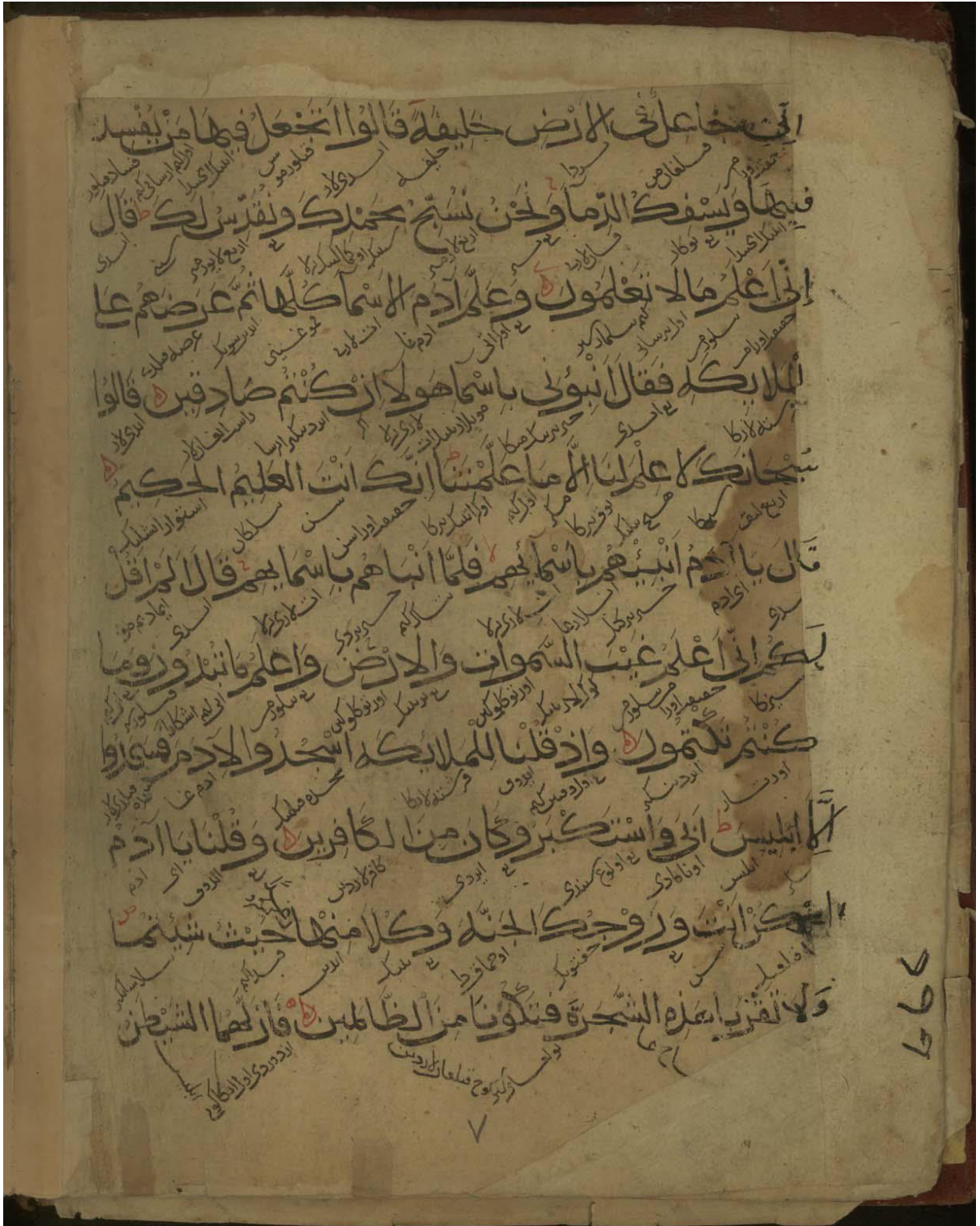
¹⁶ . Kelime Farsçada خوار biçiminde yazılın da günümüzde خار (har) şeklinde telaffuz edilmektedir. Sözcükte bulunan ünlünün eski dönemlerde /a/ ile /o/ arası şeklinde telaffuz edildiği bilinmektedir.

kim rŭzî kıldı tañrı tağı irdi tañrı anlarğa bilgen (39). haqıkat űze tañrı zulm kılmas zerre endāzesinçe tağı eger bolsa eđgŭlŭk kat kat kılgay anı tağı birgey katındın yanut uluđ (40). neteg ol vaqtin kim keldŭk tigme bir űmmetdin tanuğ birle tağı kelsemiz seniñ birle bularnıñ űze tanuğ (41). ol kŭn dŭst tutar anlar kim kŭfr ketŭrdiler tağı yazdılar yalavaçğa kāškī tŭz kılnsa anlarınñ birle yer tağı űrtmez tañrıdın sűzni (42). ey anlar kim bittiler yawumañ namazğa tağı siz esrŭkler bilgijizçege tegrŭ anı kim aytur siz (43).

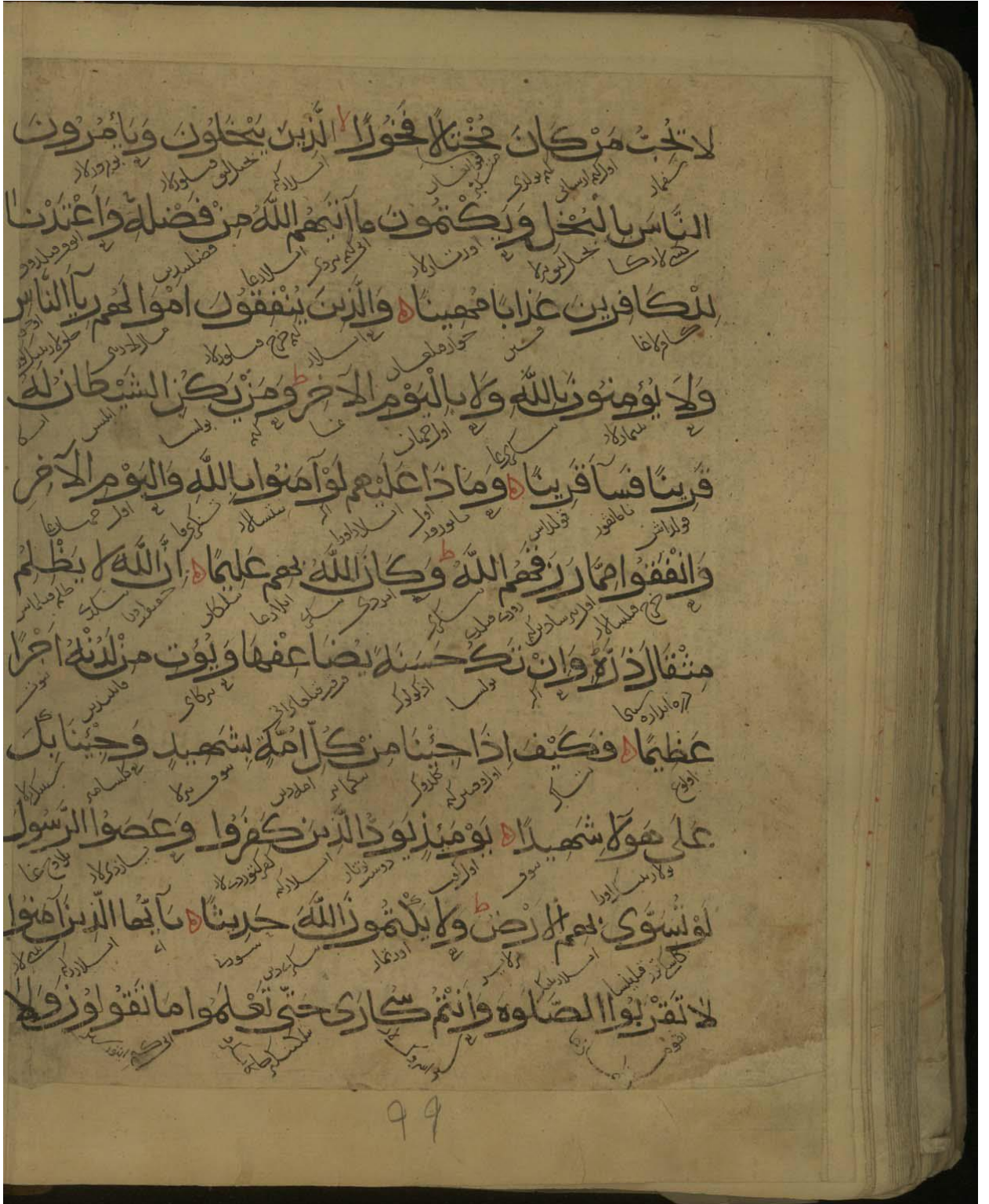
En'am Suresi [1-5 ayetleri]

"tañrı atı birle bařlayur men űkŭř rařmetlig rařmeti lāzım"

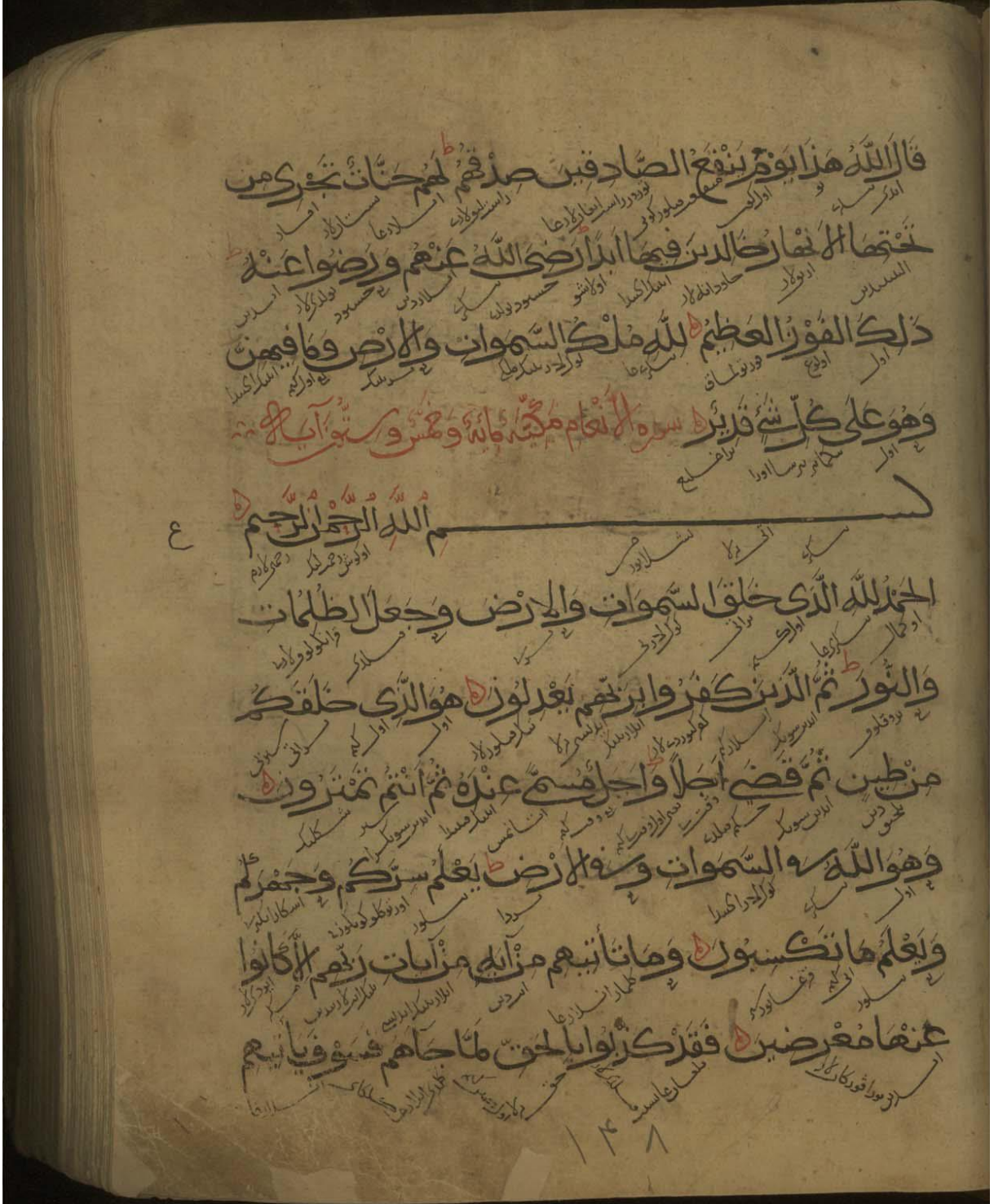
űgmek tañrığa ol kim yarattı kűklerni tağı yerni tağı kıldı karañuluqlarnı tağı yaruğluğ andın soñ anlar kim kŭfr ketŭrdiler anlarınñ idisi birle teñ kılurlar (1). ol ol kim yarattı sizni balçıkdın andın soñ hŭkm kıldı vaqtıni ya'ni ol vaqtıni kim tağı vaqt kim atanmış anıñ katında andın soñ siz şekliğ (2). ol tañrı kűkler içinde tağı yerde bilŭr űrtŭglŭgŭnŭzıni tağı āřkārāñıznı tağı bilŭr anı kim kaşzanur siz (3). tağı kelmez anlarğa āyetdin anlarınñ idisiniñ āyetlerindin meger irdiler andın yŭz ewŭrgenler (4). yalğanga nisbet kıldılar haq birle ol vaqtin kim keldi anlarğa kelgey anlarğa ol nirseniñ haberleri kim irdiler anıñ birle maşhara kılurlar (5).

Bakara Suresi (30-35 ayetleri)

Nisa Suresi (37-43 ayetleri)

En'am Suresi (1-5 ayetleri)

Kaynaklar

- ARAT, R. R. (2006). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- ATA, A. (2002). *Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 36.
- ATA, A. (1998). *Nehcü'l-Ferâdîs III Dizin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ATALAY, B. (2006). *Divanü Lûgat-it-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ECKMANN, J. (2004). *Nehcü'l-Ferâdîs* (Yayımlayanlar: Semih TEZCAN-Hamza ZÜLFİKAR). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. (2008). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGİN, M. (2006). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ÜŞENMEZ, E. (2010). *Eski Kur'an Tercümelelerinden Özbekistan Nüshası Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HACIEMİNOĞLU, N. (2003). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim*. (1998). (Çev. Mehdi İlähi-i Kumşe-i). Tahran: Golî Yayınları.
- MÜFETTİŞOĞLU, C. (2006). *Karışık Dilli Bir Kur'an Çeviri Yazmanının 037a-072a Yaprakları Üzerinde Dil İncelemesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SAGOL, G. (1997). Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar. *Türklük Araştırmaları Dergisi, Mehmet Akalın Armağanı*, 379-396.
- ŞİMŞEK, Y. ve SERTKAYA, O. F. (2015). Horezm Türkçesi İle Yapılan Kur'an Tercümelelerinden Meşhed Nüshası Üzerine İlk Bilgiler-I, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4/4, 1382-1412.
- TAŞ, İ. (2009). *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÜNLÜ, S. (2008). Kur'an'da Geçen Bazı Arapça Deyimler ve Tabirlerin İlk Türkçe Kur'an Tercümelelerinden, *TİEM 73'teki Türkçe Karşılıkları Üzerine*. *Gazi Türkiyat Dergisi*, 2, 121-168.
- YILMAZ, R. (2007). *Karışık Dilli Kur'an Tercümesi (Yaprak No: 183b-222a)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.